

Monniken en ridders

LES 1 DE FRANKEN

Het oprukken van de Hunnen vanuit Azië via Hongarije naar Europa veroorzaakt de Grote volksverhuizingen die uiteindelijk tot de ondergang van het Romeinse Rijk leiden. Als eerste gaan de West-Goten op pad. Zij plunderen Rome in 410. Later volgen andere volkeren zoals de Oost-Goten, de Lombarden, de Vandalen en de Franken. Dat laatste volk vestigt zich uiteindelijk met de Saksen en de Friezen in ons land. Tegenwoordig denken we bij de term *Friezen* aan de bewoners van de huidige provincie Friesland (al kennen we ook een West-Friesland in Noord-Holland). De Romeinen noemen alleen de kustbewoners ten noorden van de Oude Rijn Friezen. En in de tijd van de Franken worden alle kustbewoners Friezen genoemd. Het gaat dan om de stammen die leven in West-Nederland (van Zeeland tot Oost-Friesland) en de huidige provincie Utrecht. De belangrijkste plaatsen op Fries grondgebied zijn Utrecht en Dorestad. De Franken kijken daar met begerige ogen naar ...

De belangrijkste koning van de Franken is Karel de Grote. Hij regeert van 768 tot 814. Hij is ook letterlijk een grote man: 1,84 meter. Omgerekend naar de lengte die mensen tegenwoordig gemiddeld hebben, zou hij nu zelfs 1,95 meter zijn geweest. Onder de regering van Karel de Grote krijgt het Frankische Rijk zijn grootste omvang. Onder andere de Saksen en de Friezen moeten zich onderwerpen aan de Franken.

Karels militaire successen worden wel toegeschreven aan de zwaardere wapenuitrusting van de Franken en aan de invoering van de stijgbeugel. Daardoor zitten de ruiters letterlijk steviger in het zadel (de stijgbeugels geven hun voeten steun en houden ze vast). Ook speelt mee dat de veroveringen veel nieuw land opleveren, zodat Karel zijn krijgers kan belonen. Ook zij hebben dus belang bij een sterk bestuur.

Karel de Grote streeft naar centralisatie van de macht. Hij laat wetten uitvaardigen die gelden voor alle inwoners binnen het Frankische Rijk. Inspecteurs zien erop toe dat de leenmannen die wetten ook inderdaad naleven en dat zij ook anderszins in de pas blijven lopen.

Op cultureel en wetenschappelijk gebied probeert Karel het onderwijs van de grond te krijgen. Hij steunt nieuwe scholen en laat teksten kopiëren in een letter die de Karolingische minuskel wordt genoemd. Aan zijn hof brengt hij geleerden van alle nationaliteiten bijeen. Toch heeft de adel niet heel veel belangstelling voor het onderwijs. Het blijft zo vooral beperkt tot kloostergemeenschappen. De geestelijkheid is in deze samenleving eigenlijk de enige groep die kan lezen en schrijven. Dit zorgt ervoor dat de schriftelijke bronnen die uit deze tijd bewaard zijn gebleven een tamelijk eenzijdig beeld schetsen.

Terwijl Karel de Grote een groot deel van het huidige Europa onder zijn bewind heeft, leven in het huidige Scandinavië de Vikingen. Rond het jaar 800 is er in die streken sprake van overbevolking en voedselschaarste. Bovendien is er een groot overschot aan mannen zonder bezittingen. Dit heeft te maken met het erfrecht waarbij alleen de *oudste* zoon alles erft. De jongere zonen moeten een andere manier vinden om in hun levensonderhoud te voorzien. Vanaf die periode wordt plundering een nieuwe bron van inkomsten voor de Vikingen. 's Zomers wijden ze zich aan

jacht en landbouw, 's winters aan plundertochten. Ze doen verschillende invallen in West-Europa. Vikingen zijn uitstekende scheepsbouwers. Hun drakkar of langschip is daar een mooi voorbeeld van. Bij de bouw van de schepen zetten ze eerst de dwarsribben neer. Hierop worden de planken aan de zijkanten aangebracht, steeds met de naden over elkaar. De naden worden daarna volgepropt met touw en waterdicht gemaakt met pek. Het schip heeft een mast van zo'n achttien meter lang. Het roer zit aan de rechterzijde. Die zijde noemen we nu nog steeds de stuurboordzijde van een schip, hoewel bij moderne schepen het roer in het midden zit. De Vikingschepen hebben op volle zee een grote snelheid en kunnen ver landinwaarts varen en na een inval weer snel vertrekken. Bij de Franken staat daar een zware ruitery tegenover, maar voordat alle ruiters op hun paard zitten, zijn de Vikingen allang vertrokken. Hun favoriete doelwitten zijn kloosters en handelsplaatsen langs rivieren, zoals Dorestad (ongeveer het huidige Wijk bij Duurstede) en Antwerpen aan de Schelde. Dorestad is waarschijnlijk in 834 voor de eerste maal doelwit geweest. Antwerpen volgde al snel in 836. De Vikingen hebben ook IJsland en Groenland ontdekt en waren de eerste Europeanen die voet aan wal zetten in het huidige Noord-Amerika.

LES 2 DE CHRISTENEN

Sommige Germanen zijn christen, maar velen blijven hun eigen goden vereren. Van de Germaanse goden weten we weinig met zekerheid. De verhalen zijn vaak eeuwen later opgetekend en doorspekt met latere toevoegingen. In die verhalen is Wodan de belangrijkste god. De Germanen geloven dat hij, op stormachtige nachten, met een leger van gevallen strijders over de wolken galoppeert. Wodan is waarschijnlijk de god van de nacht of de god die kan beslissen over leven en dood.

Donar is de oorlogsgod, de ideale strijder. Hij heeft een woest uiterlijk, rood haar en een stem die boven alle krijsgehuil te horen is. Hij heeft een hamer die altijd zijn doel treft. Deze hamer, Mjöllnir, keert altijd terug in de hand van zijn eigenaar. Dat gebeurt echter met zo'n kracht, dat Donar armbanden draagt om de kracht van zijn armen te vergroten. Wanneer het dondert, denken de Germanen dat Donar met zijn bokkenwagen rondrijdt. Elke keer als hij zijn hamer werpt, bliksemt het.

Freya wordt gezien als de vrouw van Wodan, maar zij is het lang niet altijd met hem eens. Strijders die Wodan proberen te vernietigen kunnen vaak op haar bescherming rekenen. Freya is de godin van de vruchtbaarheid en het huwelijk. Een aantal namen van de dagen van de week herinnert ons aan dit 'heidense' verleden. De woensdag is genoemd naar Wodan, donderdag naar Donar en vrijdag naar Freya.

De Franken geloven niet in de heidense goden. Zij zijn christenen door de bekering van Clovis I, de eerste koning van de Franken, in het jaar 500. In die tijd geldt het principe: het geloof van de vorst is het geloof van de onderdanen. De werkelijke kerstening van de volkeren in onze streken vindt pas plaats in de 7e en 8e eeuw.

In 690 komt de Angelsaksische monnik Willibrord met elf getrouwen naar de lage landen. Vooralsnog moeten de Friezen, tot wie zij zich richten, niets van het nieuwe geloof hebben. Net als bij veel volkeren speelt voorouderverering een belangrijke rol bij de Friezen. Die voorouders zullen nooit in de christelijke hemel komen, want zij zijn als heiden gestorven. Dus waarom zou je christen worden als je daarmee de banden met je voorouders afkapt?

Voorlopig vestigt Willibrord zich in Utrecht, onder bescherming van de overgrootvader van Karel de Grote. Hoewel Willibrord door de paus benoemd is als bisschop van de Friezen, blijft zijn succes beperkt tot Utrecht en omstreken. Na zijn dood in 739 zet een andere Angelsaksische monnik,

Bonifatius, zijn werk als missionaris voort. In 754 trekt Bonifatius naar het noorden om de Friezen te bekeren. Aanvankelijk lijkt zijn missie succesvol, maar als de Friezen het kamp bij Dokkum binnentrekken gaat het helemaal mis. Bonifatius en zijn gevolg worden vermoord. Bonifatius zou zich bij de inval van de Friezen tot zijn gevolg gekeerd hebben met het verzoek zich niet te verzetten, want de overvallers konden immers slechts het lichaam doden, niet hun ziel.

http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20040130_bonifatius01

Enige decennia later dwingt Karel de Grote de bekering van de Germaanse volkeren alsnog en veelal met geweld af. Paus Adrianus I is hem erg dankbaar voor zijn steun. De paus sterft in 795 en is op dat moment de langstzittende paus na Petrus (de allereerste paus en een van de twaalf discipelen van Jezus). Paus Adrianus I wordt opgevolgd door paus Leo III. Die ligt vrijwel meteen overhoop met de adel in Rome. Om de machtige Karel de Grote aan zijn kant te krijgen, stuurt hij hem de sleutel tot het graf van Petrus. In 799 plegen enkele edelen tijdens een processie een aanslag op het leven van Leo III. Hij overleeft de aanslag en roept de hulp van Karel de Grote in. Een jaar later kroont hij Karel de Grote, als uiting van dankbaarheid voor zijn steun, tot keizer van het westelijke rijk. Op symbolische wijze neemt Karel daarmee de rol van de Romeinse keizers over. Want sinds 476 na Christus (de val van het West-Romeinse Rijk) is er geen keizer meer geweest in het westen.

LES 3 HET FRANKISCHE RIJK

Een grootgrondbezitter is iemand die een groot oppervlakte aan land bezit. Hij woont op een landgoed. Op het landgoed werken horigen. Zij heten zo, omdat ze bij de grond van hun heer 'horen'. De horigen zijn geen eigenaar van hun grond en gebouwen, de zogenoemde horigenhoeven, maar hebben bepaalde gebruiksrechten. In ruil daarvoor moeten ze het land bewerken en een deel van de oogst afstaan. De horigen mogen bezittingen hebben en na hun dood erven hun kinderen die. Maar de kinderen erven ook de plichten die hun ouders hebben tegenover de heer waar zij bij horen.

Behalve het land bewerken, moeten de horigen ook herendiensten (hand-en-spandiensten) verlenen en ze zijn verplicht mee te vechten met hun heer als het domein wordt aangevallen. De heer moet ervoor zorgen dat de horigen veilig op zijn landgoed kunnen wonen en werken. Ook een zekere sociale zekerheid behoort tot zijn taken.

Om het rijk te besturen heeft Karel de Grote het gebied opgedeeld in stukken. Aan het hoofd van zo'n stuk land (ook wel graafschap genoemd) staat een leenman. Die bestuurt het gebied in naam van Karel en woont meestal in het centrum ervan. Hij zorgt voor de rechtspraak, int de belastingen en voert het leger aan. Karel stuurt inspecteurs om te controleren of ze hun werk wel goed doen.

Karel geeft niet al zijn land te leen aan leenmannen. Sommige delen houdt hij voor zichzelf. Gedurende een groot deel van zijn leven trekt hij met zijn hofhouding door zijn rijk. De keizer reist met een groot gevolg: zijn vrouw en kinderen, edelen, hofdames, soldaten en dienaren, en ook zijn ambtenaren, klerken en geestelijken. Hij trekt langs een kleine kring van gebieden waar paltsen (paleizen van de keizer) zijn. Naarmate Karel ouder wordt, blijkt hoe sterk het systeem berust op het persoonlijk gezag van de keizer. De onrust en ongehoorzaamheid van de leenmannen neemt toe. Tegen het einde van zijn leven brengt Karel zijn tijd hoofdzakelijk door op de palts in het Duitse Aken, net over de grens met Limburg.

De palts vormt voor de periode van de keizerlijke aanwezigheid het bestuurlijk centrum; daar houdt de keizer hof. Op die plaats kan men hem bezoeken of raadplegen. Vanuit die palts

vaardigt hij zijn wetten uit. Het trekken van de ene palts naar de andere heeft niet alleen een bestuurlijke oorzaak, maar ook een economische. Door de slechte verbindingen en beperkte conserveringsmogelijkheden verbouwt elk gebied zoveel mogelijk zelf, om de afhankelijkheid van andere gebieden te beperken. Karel en zijn gevolg komen simpelweg de zaken opeten en trekken dan weer verder naar een volgende palts.